

BOGANMELDELSER

Thomas Wittke: »Terrorismusbekämpfung als rationale politische Entscheidung«.
P. Lang Verlag, Frankfurt am Main 1983.

Under det senaste årtiondet har en mängd material publicerats om politisk terrorism. Bland dessa publikationer stöter man stundtals på sådana som höjer sig över mängden. Thomas Wittkes (W) bok är exempel på en sådan. Han har studerat vad som sker med en liberal demokratis status som rättsstat när den konfronteras med politisk terrorism. Den stat han valt att studera är Västtyskland. (Jag kommer framöver att använda begreppet »politisk terrorism« då det är mer adekvat för de fenomen W beskriver. Begreppet »terrorism« inkluderar nämligen även icke-politiska strategier.)

Bokens inledande 150 sidor ägnar W åt de teoretiska utgångspunkterna. Han behandlar där i huvudsak dels uppkomst, orsak och mål för den västtyska politiska terrorismen; och dels handlingsramar och grundläggande värderingar för statens våldsutövande.

På resterande 150 sidor appliceras dessa tankegångar på en specifik händelse. Denna händelse är kidnappningen (och sedermera likvideringen) av arbetsgivarchefen Hans-Martin Schleyer. W vill där pröva de rambetingelser för en demokratisk och rationell bekämpning av politisk terrorism som skisserats i teoridelen. Enligt W är det en »empirisk-analytisk undersökning av hur handlingsramarna för våldsbekämpning inom demokratin Västtyskland skall fastställas«. Han framhåller vidare att forskning kring politisk terrorism är en beståndsdel av demokratiforskningen, och att den empiriska delen av hans bok inte är att uppfatta som någon »sensationsundersökning«. Istället ger hans utgångspunkter möjlighet att fastställa den växelverkan som föreligger mellan bekämpandet av politisk terrorism och demokratisk hållfasthet. Man måste notera de negativa följder som uppstår och sätta dessa i ett scenario för att kunna gå vidare och dra positiva lärdomar. Detta för att nå fram till ett system som kan bekämpa politisk terrorism *samtidigt* som demokratiska värden upprätthålls.

I W's förklaring till förekomsten av politisk terrorism i Västtyskland utgör Weimar-republikens misslyckande ett väsentligt inslag. Han mener att den starkt upplammade rörelsen mot republiken var resultatet av ett väl utbrett hat gentemot liberalismen som i sina ageranden karakteriserades av feighet och slapphet. Hjälplösheten att formera motmedel för att skydda de politiska institutionerna, samt en självmördande ideologitolerans ledde slutligen till republikens sammanbrott. Det är i detta sammanhang värt att observera att när republiken väl agerade represivt så slog den främst mot vänstern. Mellan 1918—22 överbevisades vänstern om att ha utfört 22 mord och högern om att ha utfört 354. Vad beträffar våldsverkarna från vänstern så blev 17 strängt bestraffade, medans endast en från högern fick ett strängt straff.

Weimar-republikens misslyckande utgör vad W benämner en »nyckelfarenhet«. Dessa nyckelfarenheter är väsentliga för förståelsen av uppkomsten av politisk terrorism. Exempel på ytterligare sådana utgör för Västtysklands del bland annat

den konservativa inställningen vid universiteten, den parlamentariska koalitionen 1966, kriminaliseringen av oppositionella protester, polisens nedskjutning av studenten Benno Ohnesorg samt attentatet mot den inom vänstern framstående Rudi Dutschke.

W hävdar att genom alltför omfattande kriminalisering av oppositionsyttringar tar staten risken att »tvinga ut« de drabbade i illegalitet. Detta leder till en upp-trappning av våldet, vilket för övrigt gäller samtliga ovan nämnda nyckelerfarenheter. Statens står här inför problemet att varken underagera eller överagera. Underagerer man kan konsekvenserna bli desamma som för Weimar-republiken; överagerar man hamnar man lätt i en ond cirkel av repressiv lagstiftning och upp-trappning av den politiska terrorismen.

Intimt förknippad med Weimar-republikens demokratiska misslyckande är förbundsrepublikens oförmåga att helt bryta med den fascistiska förhistorien. Bland annat visar sig detta i att delar av det nationalsocialistiska ledarskiktet kunnat bevara sina positioner på det ekonomiska området. Schleyer utgjorde exempel på en sådan kvarleva. W framhåller att en klar brist i detta sammanhang har varit förkrigsgenerationens oförmåga att föra en dialog med efterkrigsgenerationen om nationalsocialismen. Denna kommunikationsbrist utgör en bidragande orsak till det ungdomliga våldet och de ungdomliga protesterna.

Diskuterar man politisk terrorism går det inte att undvika att komma in på mass-media. W hävdar att det vore minst sagt önskvärt att massmedia satte den politiska terrorismen i sitt större sammanhang. Som bekant har inte detta alltid varit fallet, framförallt inte vad beträffar Springer-prensens nyhetsförmedling. Men det framgår inte hur W menar att denna strategi gentemot de profitmaximerande intressena skall genomföras.

Orsakerna till politisk terrorism måste de utsatta samhällena lära känna om de på ett effektivt sätt skall kunna bekämpa den. Detta är något som W framhåller vid ett flertal tillfällen. Man skall ha klart för sig att politisk terrorism definitivt inte kan förstås med någon »enfaktorförklaring«. Sådana resonemang leder oftast till förödande patentlösningar, t ex ensidigt satsande på repressivitet. Det räcker inte med att enbart ta till sådana metoder från statens sida, åtminstone inte om den vill bibehålla sin status som rättsstat. Det är därför glädjande att W i sin bok inte väjer för de problem som existerar och hänfaller till någon av de redan alltför förekommande patentförklaringarna.

W har valt att studera vad som skedde under kidnappningen av Schleyer. Schleyer bortfördes den 5.9. 1977 av »Kommando Siegfried Haussner«. Denna grupp utgjorde en del av Röda Armé-fraktionen (RAF). Kidnapparna meddelade följande dag att de önskade få 100 fångar utlämnade och att dessa skulle förses med 100 000 D-mark vardera.

Regeringens svar på denna aktion formulerades av förbundskansler Schmidt på följande sätt: »Befria gisslan Hans-Martin Schleyer, gripa kidnapparna samt upprätthålla förtroendet för statens handlingsduglighet såväl i utlandet som inrikes. Det innebär att de fångar som begärts i utbyte ej frigges«.

Givetvis agerade staten även på andra sätt. Ett var att införa den så kallade

»Kontaktspärren«. Motivationen till denna var att advokater till fängslade politiska terrorister (såväl dömda som misstänkta) utövade kurirverksamhet. Därför avskiljdes dessa politiska terrorister från såväl sina medfångar som sina advokater. De skulle i princip helt avskäras från yttervärlden.

Enligt dåvarande ministrarna Maihofer och Vogel (inrikes respektive justitie) var den stora fördelen med »Kontaktspärren« att staten kunde göra en tidsvinst i förhandlingarna med kidnapparna på cirka två veckor.

Inom parlamentet uppstod visst motstånd gentemot förslaget. W går igenom de olika fraktionernas diskussioner samt det tryck de var utsatta för av sina väljare. För flera var partistrategiska hänsyn minst lika betydelsefulla som de ideologiska förhållningssättet. Framförallt gällde detta för CDU/CSU, som också var den grupp som förespråkade de mest repressiva åtgärderna. Detta ledde till en del problem angående bibehållandet av den samförståndsanda som är av så oerhört stor betydelse vad beträffar statens bemötande av politisk terrorism.

Hur fungerade då »Kontaktspärren« i praktiken? Ja enligt W fungerade den högst bristfälligt. Speciellt vid Stammheimfängelset, vilket är något märkligt då detta fängelse är specialbyggt för att hysa den skärnan av de västtyska politiska terroristerna. Där blev »Kontaktspärren« närmast en fars. Dels därför att fångarna länge lyckades upprätthålla ett väl fungerande rosystem och dels därför att en av fångarna innehade en radio.

Därefter övergår W till att diskutera myndigheternas ageranden. Den lagstiftande makten genomgick en relativ kontrollförsvagning gentemot de exekutiva myndigheterna. Den blev nämligen tvungen att godkänna en lag vars intentioner och konsekvenser den inte hade helt klart för sig. Detta på grund av den selektiva informationen från exekutivmakten. De mer omfattande intentionerna och målen med »Kontaktspärren« kände således inte alla företrädare i förbundsdagen till. Någon kontroll av det exekutiva krisarbetet fanns inte heller i det parlamentariska utskottsarbetet, då företrädare för exekutivmakten vägrade lämna ut information. W menar att exekutivmakten på så vis erhöll en funktionsvinst på bekostnad av legislativmakten.

Ytterligare ett belägg för kontrollbristen över exekutivmakten utgör det faktum att förbundsdagen tvingades tillämpa ex-postlagstiftning. Under Schleyer-kidnappningen drabbades nämligen den italienska journalisten V Brunelli av diverse rättskränkningar från myndigheternas sida. Dessa förfaranden legaliserades först i och med det »Anti-terrorpaket« som antogs i februari 1978. Det är här inte nog med att staten gör sig skyldig till politisk kriminalitet. Den legaliserar även dette agerande i efterskott.

Det framgår här tydligt att den exekutiva praxisen utgör den egentliga och farliga infallsvinkeln för den politiska terrorismens strategi. Detta då de politiska terroristerna genom att variera aktionsformerna kan tvinga exekutivmakten till ständigt nya författningsöverskridande åtgärder. Sådana åtgärder som den legislativa makten tvingas att i efterskott legalisera. Om politiskt ansvariga negligerar detta faktum så kan exekutivmakten genom ökad intensitet i hotet från den politiska terrorismen, utveckla en maktposition som rubbar den demokratiska maktbalansen.

Riskerna för en exekutivstat med bestående inskränkningar i de individuella fri- och rättigheterna ökar givetvis ju längre kontrollbristen varar. En möjlighet att legitimera att de rättsstatliga principerna sätts ur spel är att definiera den aktuella situationen som en »nödssituation«. Men risken är, precis som W påpekar, att ett kvasi-nödläge presteras.

Uttalat mål för de västtyska politiska terroristerna är störtandet av de statsbärande institutionerna. Våldsamma aktioner skall få det latent våldet i statsapparaten att träda fram och på så sätt »väcka« de stora massorna till insikt. Denna insikt skall leda till att befolkningen vänder sina sympatier från staten till förmån för de politiska terroristerna. På så sätt hoppas de kunna profilera sig som legitima motståndskämpar. Det är därför en mycket intressant aspekt W berör när han diskuterar den västtyska befolkningens inställning till den politiska terrorismen. Har de reagerat enligt de politiska terroristernas profetior? Nej, det visar W med all önskvärd tydlighet att de inte gjort. 90—98 % av den tyska befolkningen kände sig nämligen hotad av den politiska terrorismen. Man kan undra om det var återstående 2—10 % som RAF syftade till att »väcka«. Vidare så kunde västtyskarna tänka sig drastiska inskränkningar i de elementära politiska fri- och rättigheterna för att komma tillrätta med krissituationer av den typ som uppstod vid kidnappningen av Schleyer. Till exempel så redovisar W inställningen till dödsstraff bland befolkningen. Där kan konstateras att uppfattningen att det bör tillämpas ökade kring 76/77. I januari 1976 var 34 % för dödsstraff och 50 % emot. 1977 var 55 % för och 29 % emot. Vid båda tillfällena var 16 % utan uppfattning. En utfrågning gjord endast en vecka efter Schleyer-kidnappningen visade att 67 % var för dödsstraff; men då skall observeras att det gällde enbart för politiska terrorister.

Man kan alltså helt klart se att de politiska terroristerna haft helt rätt i sin utsaga att den liberala staten skulle komma att reagera repressivt. Men de har i lika hög grad haft fel när de trott att denna synliga repressivitet skulle få befolkningen att solidarisera sig med deras omstörtande verksamhet.

Den negativa inställningen hos befolkningen gentemot de politiska terroristerna, ledde även till att myndigheterna fick en del problem med uppkomsten av självskyddsgrupper. Denna inställning underblåstes av massmedia, vilket avsevärt bidrog till tabuförklaringen av samhällskritik och spridandet av en viss anti-intellektualism. De statliga aktionerna skulle få fortgå okritiserat menade man. På så sätt medverkade massmedia till att kraven på snabba patentlösningar blev starkare. Det är väsentligt att som W notera statens känslighet för opinionsyttringar. Den måste helt enkelt visa att den är kompetent att agera, och ett av de enklaste sätten är att öka det repressiva inslaget. Det är en konkret och väl synlig åtgärd om än inte alltid så effektiv. Skulle vidare den livsviktiga konsensusen inom parlamentet inte lyckas bibehållas — d v s även den parlamentariska oppositionen kräver synbara åtgärder — så blir läget än mer prekärt.

Avslutningsvis ställer W upp de enligt honom lämpliga åtgärderna en liberal stat bör vidta för att på effektivast möjliga sätt kunna bemöta politisk terrorism. Dessa kan inordnas under följande tre rubriker: Massmedia, Demokratien samt Exekutivmakten.

Massmedia måste anstränga sig att vara mer informativ. Tendensen till att rapportera all form av politisk terrorism som blodiga massaker förmedlar i och för sig den samhälleliga avskyn, men berikar definitivt inte bilden av bakomliggande faktorer. Bara ett sådant enkelt faktum som att skilja politisk terrorism utövad av högergrupper från det samma utövat av vänstergrupper menar W skulle vara ett steg i rätt riktning. Det finns alltid en risk att beslutsfattare låter sig påverkas att göra eftergifter för ökad repressivitet desto större inslaget av emotionalitet i nyhetsförmedlingen är. Vissa forskare menar att massmedias version t o m kan bidra till förekomsten av politiska terrordåd.¹⁾

Vad beträffar demokratin, så måste de åtgärder som vidtas uppfattas som absolut nödvändiga för bevarande av det demokratiska statsskicket. För detta fordras en väl utbredd konsensus, såväl inom parlamentet som inom befolkningen i sin helhet. Desto labilare grundkonsensus ju osäkrare aktionsunderlag har staten. W menar vidare att ett demokratiskt samhälle måste omfatta ett öppet konfliktbegrepp. Det måste med andra ord vara sensibelt för begynnande protester för att undvika att nya rekryteringsfält för potentiella politiska terrorister uppstår. Detta måste tolkas så att W menar att det är effektivare att utnyttja repressiv tolerans än öppen repressivitet. Det innebär att den statliga bekämpningen av politisk terrorism måste inberäkna samhälleliga strukturdefekter som möjlig orsak till upprorstendenser. Då politisk terrorism inte kan isoleras med enbart ett ökat inslag av auktoritärt maktutövande, så bör den istället bemötas med ett ökat tryck på demokratisk självmedvetenhet. Demokratisk självmedvetenhet om attraktiviteten hos dess system måste ligga till grund för det statliga agerandet. De samhälleliga strukturdefekter som W talar om har sin upprinnelse i oförmågan att bemästra nationalsocialismen, vissa bestämda nyckelerfarenheter samt ett underskott i deltagandemöjligheterna för befolkningen i det samhälleliga beslutssystemet.

W visar med skärpa att det är av yttersta vikt att kontrollen av exekutivmakten bibehålles. I den krissituation som uppstod i förbundsrepubliken under Schleyer-kidnappningen kunde denna oavhängiga kontrollfunktion inte till fullo upprätthållas. Utvecklandet av ett egenliv hos den exekutiva praxisen ledde till vissa övertramp av rättsstatens gränser. Övertramp som legaliserades i efterhand. Anti-terrorpaketet från 1978 måste i sina delar ses som en sådan ex-postlegalisering av en orättfärdig exekutiv praxis under kidnappningen av Schleyer. Det dömande systemet kom i och med detta att utöva en bekräftande verkan på de politiskt ansvarigas beslut.

Thomas Wittke har genom en vettig disposition av ett omfattande material skrivit en synnerligen läsvärd bok. Den utgör ett väsentligt bidrag till debatten kring lagstiftningens legitimerande verksamhet. För forskare av politisk terrorism är den helt oundgänglig.

Janne Flyghed, Stockholms Universitet

¹⁾ Furlong: »Political Terrorism in Italy: Responses, Reactions and Immobilism« ur Lodge: »Terrorism. A Challenge to the State« (M R, Oxford, 1981) s. 57—90.

Hans Michael Baumgartner & Albin Eser (red.): Schuld und Verantwortung. Philosophische und juristische Beiträge zur Zurechenbarkeit menschlichen Handelns. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) Tübingen 1983, 142 s. ISBN 3-16-644671-0.

Denne lille bog indeholder udover udgiverens forord 5 indlæg fra et fællesseminar mellem filosoffer og retslærekyndige. Seminaret var begrundet i, at begreberne skyld og ansvar havde forskellig mening i den almindelige filosofi og i retsvidenskaben. Dertil kom, at begreberne ikke havde nogen fast betydning inden for de enkelte fag. F. eks. lægges der nogle steder afgørende vægt på den handlendes hensigter og motiver, medens det i andre sammenhænge er handlingens eller undladelsens følger, der ses som udslagsgivende. Bogen vil nok i højere grad interessere som et vidnesbyrd om diskussionernes art i Tyskland end som direkte inspirationskilde.

Vagn Greve, Københavns Universitet

Jo Hov: Fornærmedes stilling i straffeprosessen. Universitetsforlaget Oslo 1983. ISBN 82-00-06597-9. 234 s. + litteraturliste, lovregister, domsregister m. v. 250 No.kr.

1. De straffeprocessuelle regler har igennem de senere år været genstand for stor opmærksomhed, ikke mindst fra politisk side, hvilket — i hvert fald i Danmark — har givet sig udslag i en lang række ændringer i lovgivningen. I Norge har man ligefrem udarbejdet en helt ny straffeprocesslov.

I den debat, både blandt politikere, i pressen og blandt fagfolk, der har gået forud for mange af disse ændringer, har det som regel været reglerne om gerningsmændene, der har været i focus. Dette har, i hvert fald i Danmark, givet sig udslag i, at de mange ændringer i retsplejelovens straffeprocessuelle regler i det væsentlige har haft til formål at sikre sigtede og tiltalte en bedre retsbeskyttelse end hidtil.

Langt mindre opmærksomhed har man vist dem, kriminaliteten går ud over, ofrene, de forurettede. Af en eller anden grund er disse personers problemer ikke omgærdet med den samme interesse som gerningsmændene, og der er da heller ikke i nær samme omfang som for de sidstnævnte givet regler om de forurettedes retsstilling. Svarende hertil har den straffeprocessuelle litteratur kun i forholdsvis beskedent omfang behandlet dette emne, måske bortset fra reglerne om den forurettedes adgang til at fremsætte erstatningskrav, den såkaldte adhæsionsproces, hvorom der henholdsvis 1969 og 1970 i Danmark er fremkommet to værker, Bernhard Gomard: Adhæsionsprocessen, og Krag Jespersen: Proceskumulation.

Det er således et stort savn, der nu er blevet afhjulpet med professor Jo Hovs bog: Fornærmedes stilling i straffeprosessen. Bogen giver en særdeles fyldig gennemgang af alle væsentlige problemer omkring den forurettedes retsstilling med indgående analyser og fortolkninger af de pågældende retsregler, såvel i den gamle som i den nye straffeprocesslov, og redegør herunder for en række fortolknings-spørgsmål, som også den nye straffeprocesslov giver anledning til.

2. Den norske straffeproceslov indeholder ligeså lidt som den danske en egentlig definition af, hvem der skal anses for forurettet i relation til en begået lovovertrædelse. I bogens afsnit II redegøres derfor indgående for, hvorledes dette begreb skal afgrænses. Dette problem synes større i norsk ret end i dansk ret, hvilket formentlig har sammenhæng med, at der efter norsk ret er tillagt den forurettede noget større beføjelser end efter dansk ret, dels med hensyn til at kunne fremsætte civilretlige krav under straffesagen, dels med hensyn til på egen hånd at kunne gennemføre en straffesag.

For de tilfælde, hvor den pågældende lovbestemmelse ikke selv giver vejledning om, hvem der er forurettet, har man i hidtidig norsk teori og praksis lagt vægt på, hvilke interesser vedkommende straffebestemmelse må antages at beskytte. Dette vil i almindelighed udelukke, at personer, der rammes af overtrædelser af bestemmelser, der må antages at beskytte offentlige interesser, kan anses for forurettet. Endvidere lægges vægt på, om den, der rammes af lovovertrædelser, tilhører den gruppe af personer, som berøres af lovovertrædelsen i så høj grad, at de i almindelighed bør have status som forurettet. Noget tilsvarende må antages at gælde efter dansk ret.

Forfatteren kritiserer dette kriterium, dels fordi det er for upræcist, og dels fordi det har medført en for snæver definition af begrebet. Forfatteren vil i stedet for den beskrevne »to-trins operation« nøjes med én tankeoperation, nemlig ved at lægge vægt på, om den, der rammes af en lovovertrædelse, er så direkte krænket, at der er grund til at give ham de processuelle muligheder, en forurettet har. Forfatteren er dog klar over, at dette ikke er en trylleformel, der løser alle problemer, idet der fortsat bliver plads for et betydeligt skøn, og heri må man umiddelbart give ham ret. Det er muligt, at sondringen mellem lovbestemmelser efter, om de beskytter offentlige eller private interesser, er upræcis, måske endog til tider uhenigtsmæssig, men den giver dog et vejledende udgangspunkt. Uden et sådant synes afgørelsen i endnu højere grad at måtte blive skønsmæssig med deraf følgende mulighed for inkonsekvent retspraksis.

3. Efter i de følgende afsnit at have behandlet problemerne omkring succession i stillingen som forurettet, flere forurettede, juridiske personer og fællesskaber, herunder om en offentlig myndighed kan være forurettet, samt vedrørende repræsentation af den forurettede, tager forfatteren i afsnittene VII og VIII fat på behandlingen af den forurettedes centrale rettigheder, henholdsvis retten til at gøre borgerlige retskrav gældende under straffesagen og hans indflydelse på straffekravet. Begge emner behandles særdeles indgående og kompetent.

4. For så vidt angår de borgerlige krav synes forfatteren helt på det rene med, at behandlingen af disse trods åbenbare fordele for den forurettede kan være en belastning for straffesagen og dermed for varetagelsen af dennes hovedformål: stillingtagen til skyldspørgsmålet og afgørelse af strafspørgsmålet. I dansk ret medfører dette, at borgerlige krav, når bortses fra færdselsager, som regel henvises til civilt søgsmål, såfremt de frembyder problemer af blot nogen størrelse. I norsk ret er der også givet visse regler herom, men pligten til at behandle borgerlige krav under straffesagen synes dog alligevel at være noget mere omfattende end

efter dansk ret, i hvert fald teoretisk. Hertil kommer, at man under en dansk straffesag kun kan påkende krav om erstatning for tab, der er påført skadelidte som en umiddelbar følge af handlingen, medens den nye norske straffeprocesslov § 3 går videre, dels ved at tillade krav rejst af såvel forurettede som andre skadelidte, dels ved at lade det være tilstrækkeligt, at retskravet »udspringer af samme handling, som sagen gælder«. Forfatteren redegør indgående for fordele og ulemper ved at behandle borgerlige krav under straffesagen, men nogen egentlig konklusion synes han ikke at drage. Set med en dansk praktikers øjne er fordelene herved afgjort mindre end ulemperne.

5. Bogens længste og vel også væsentligste afsnit omhandler den forurettedes indflydelse på straffekravet. Dette område er særdeles problematisk, og det er da også her, de største forskelle mellem dansk og norsk ret findes. Norsk ret giver den forurettede en meget vid adgang til at strafforfølge lovovertrædelser, bl. a. ved den såkaldte subsidiære forfølgingsret. I Danmark er der derimod kun i beskedent omfang mulighed for at anlægge private straffesager, først og fremmest i æresfor nærmels sager, hvilket har været kraftigt kritiseret, bl. a. af Hurwitz: Dansk Strafferetspleje, 2. udg. s. 359 ff. Forfatteren gennemgår nøje fordele og ulemper ved de forskellige ordninger. Han oplyser herunder bl. a., at den subsidiære forfølgingsret erfaringsmæssigt stort set har haft den funktion at tjene som udbælningsventil for kvæulanter — et forhold man som praktiker må finde særdeles tungtvejende — og den norske straffeprocesslovkomité foreslog da også den subsidiære forfølgingsret afskaffet. Justitsdepartementet gik imidlertid ind for, at ordningen skulle bibeholdes, og det blev resultatet i den nye straffeprocesslov.

Set med danske øjne virker adgangen til at anlægge subsidiær privat straffesag, f. eks. i tilfælde, hvor påtalemyndigheden har opgivet påtale på grund af mangel på bevis, fremmedartet, og de mange argumenter herfor, der fremføres i bogen, er lidet overbevisende. Regler herom hører en tid til, hvor hævnmotivet var den afgørende begrundelse for straffen. Forfatteren redegør da også for en lang række problemer, den subsidiære påtaleadgang giver anledning til, og kritiserer i forbindelse hermed den nye straffeprocesslov for ikke at være tilstrækkelig klar på en række punkter, bl. a. med hensyn til, hvor omfattende den subsidiære forfølgingsret overhovedet er. En del fortolkningsproblemer synes at hidrøre fra den ovennævnte af justitsdepartementet foretagne ændring af Straffeprocesslovkomiteens udkast.

Et af disse uklare punkter er spørgsmålet om, i hvilke tilfælde et af anklagemyndigheden meddelt tiltalefrafald (påtaleundladelse) hindrer anlæggelse af subsidiær privat straffesag. Et andet problem er, om den subsidiære påtaleadgang efter den nye straffeprocesslov § 403, stk. 1, nr. 3) forudsætter en nægtelse af at efterkomme en begæring om offentlig påtale, eller at en påbegyndt forfølgning er frafaldet, hvilket en bogstavelig læsning af bestemmelsen kunne tyde på, eller om bestemmelsen bør fortolkes mere frit, således at den omfatter alle tilfælde, hvor påtalemyndigheden har besluttet, at en offentlig påtale ikke skal indledes. Forfatteren kommer, med rette synes det, til det sidstnævnte resultat.

Den nye straffeprocesslov har på et vigtigt punkt begrænset den subsidiære

påtalcadgang, idet den forurettede i modsætning til hidtil ikke kan overtage en forfølgning, hvis anklagemyndigheden frafalder tiltale, efter at hovedforhandling er påbegyndt (bortset fra ærekrænkelsessager). Han kan således ikke påanke en frifindende dom, påtalemyndigheden ikke selv ønsker at anke. Dette finder forfatteren vanskeligt at begrunde ud fra reale hensyn, idet han mener, at der her gør sig de samme hensyn gældende, som i tilfælde, hvor påtalemyndigheden overhovedet ikke ønsker at rejse tiltale, f. eks. af bekvemmelighedsgrunde. Det er jeg nu ikke helt enig i. Når retten har talt, og påtalemyndigheden ikke ønsker at anke, må tiltalte have lov at få fred. Over for rettens og anklagemyndighedens sammenfaldende vurdering af sagen er det vanskeligt at se noget reelt behov for at give forurettede endnu en mulighed for at trække sagen gennem retsmaskineriet.

Forfatteren uddeler også andre hug til reglerne om subsidær påtale. Således finder han ikke nogen indlysende begrundelse for, at påtaleundladelse, der sker af procesøkonomiske grunde i sammenstødtilfælde, udelukker privat påtale. Derimod finder forfatteren det i orden, at der efter den nye straffeprocesslov ikke kan ske privat påtale, når påtale undlades af kriminalpolitiske grunde. Det er dog måske et spørgsmål, om det ikke ville være sværere at begrunde, at de to tilfælde skulle behandles forskelligt i denne henseende.

6. Også på en lang række andre punkter gives i bogen en fyldig og god orientering, dels om reglerne indhold, dels om de problemer, der knytter sig hertil. Så vidt det kan bedømmes, bliver alle væsentlige problemer behandlet, også dem en praktiker kommer ud for, og på centrale områder med omtale af de tilsvarende regler i svensk og dansk ret. Bogen udgør således et værdifuldt supplement til den nordiske straffeprocessuelle litteratur.

Karsten Hjorth, Rigsadvokaturen, Danmark

Thorsten Cars: Mutor och bestickning (Liber förlag 1983. 153 s. ISBN 91-38-90348-2) foreligger nu i tredje omarbejdede udgave.

Set fra et dansk synspunkt må det være væsentligt at fremhæve, at svensk straffelovs regel om bestikkelse efter sin ordlyd ikke skelner mellem bestikkelse i den offentlige og den private sektor. I øvrigt svarer den svenske bestemmelses formulering i hovedsagen til den danske straffelovs § 144.

Som følge af den svenske bestemmelses upræcise karakter fremstår bogen med dens gengivelse og fortolkning af retspraksis som en værdifuld vejledning med hensyn til grænserne for det strafbares område. — I Danmark har man fra forskellig side som bekendt i den senere tid efterlyst en vejledning af tilsvarende karakter. — Bogens vejledning om grænserne til bestikkelse kan imidlertid efter mit skøn ikke anvendes i Danmark.

Der er nemlig grund til at regne med, at danske domstole indtager en mere liberal holdning ved fortolkningen af straffelovens § 144 end svenske domstole ved fortolkningen af 20. kap. 2 § i brottsbalken.

Eksempelvis anbefaler forfatteren den forsigtige ikke at modtage en jule- eller nytårgave på over 100 kr. eller en gave i anledning af 50 års fødselsdagen på over

200 kr. — En ansat i »naturvårdsverket«, som i anledning af 50 års dagen fik spiritus for 207 kr., blev således domfældt af Hovrätten i 1982.

Er man imidlertid ved brugen af bogen opmærksom på forskellene i vurderingerne på de to sider af Øresund, kan jeg anbefale den til de kredse i Danmark, som interesserer sig for problemerne omkring straffelovens § 144.

Finn Meilby

Statsadvokat for særlig økonomisk kriminalitet. København

Kaare Svalastoga: On Deadly Violence. Universitetsforlaget, Oslo-Bergen-Tromsø, 1982. ISBN 82-00-06071-3. 157 sid.

I boken »On Deadly Violence« har fil dr Kaare Svalastoga, professor i sociologi vid universitetet i Köpenhamn, gjort en komprimerad sammanställning av teorier och forskning — från Platon och Aristoteles till samtida författare — om trender och orsaker till »violent behavior«. Redan av bokens titel framgår dock, att framställningen begränsas till våldsgärningar med dödlig utgång.

Svalastoga utgår ifrån en indelning av aktuella våldsgärningar i följande huvudgrupper: 1) Operational Violence (accidents, suicides, homicides) 2) Hierarchical Violence (revolution, repression, civil disorder) 3) Territorial Violence (war). Under respektive rubrik och underrubrik behandlas bl a betydelsen av följande fem faktorer som orsak till eller som påverkar ifrågavarande våldsgärningar, nämligen 1) Organism 2) Environment 3) Population 4) Technology och 5) Rate of Change. Genom denna föredömliga disposition ges läsaren möjlighet att snabbt få kännedom om forskningsresultat på respektive område. Det enda man känner saknad av efter genomläsningen är en något utförligare framställning om »repression« och »civil disorder« under rubriken »Hierarchical Violence«; här berörs huvudsakligen »revolution«. I övrigt har boken endast givit anledning till en, visserligen mycket subtil, undran. Under rubriken »Accident« tar Svalastoga upp fyra kategorier av risker till vilka huvuddelen av alla dödsolyckor kan hänföras: 1) Transport Risk 2) Home Risk 3) Work Risk och 4) Recreational Risk (sid 81). Utan tillgång till källan (F D Sowby, Radiation and other risks. Health physics. 1969) framstår det som något märkligt, att professionell boxning hänförs till »Recreational Risk« och inte till »Work Risk«, vilket borde ha föranlett Svalastoga att göra ett förtydligande; sammanställningen bör ju kunna läsas utan tillgång till källan.

Den som förväntar sig nya idéer göra sig icke besvär. Svalastoga är mycket sparsam med egna synpunkter. Boken innehåller således inte några nyheter, vilket inte heller varit syfte med den. Ämnet är i det närmaste oändligt, men Svalastoga har lyckats väl med att på mindre än 160 sidor ge en god överblick över ämnet. För den som snabbt vill sätta sig in i huvuddragen i teorier och forskningsresultat på området kan boken därför reservationslöst rekommenderas.

Krister Malmsten, Uppsala Universitet

Johs. Andenæs og Anders Bratholm: Specieel strafferett. Utvalgte emner. Universitetsforlaget, Oslo. 320 s. ISBN 82-00-06467-0.

Denne bog er ikke en speciel strafferet i traditionel dansk betydning, men netop som undertitlen siger: Det er en bog, som behandler *udvalgte emner* inden for strafferetten. Den afløser som sådan referatet af Johs. Andenæs' forelæsninger over strafferettens specielle del (2. udg. 1971) og skal derfor ligesom forelæsningsreferatet suppleres med Andenæs: Formuesforbrytelsene, der udkom i en tredje revideret udgave i Oslo 1975. Hovedvægten i den foreliggende bog er derfor lagt på gengivelse og fortolkning af norsk rets regler om forbrydelser mod liv, legeme og helbred, om sædelighedsforbrydelser, ærekrænkelser, falsk forklaring og dokumentfalsk. Hertil kommer et udførligt afsnit om »Promillekjøring og efterfølgende alkoholnyttelse«. De norske regler herom er som de danske fastsat i særlovgivningning, men efter forfatterens mening skal man ikke i systematisk henseende hæfte sig for meget ved, om et straffebyd er placeret i straffeloven eller i en særlov. Vel er det nok således, at den såkaldt traditionelle kriminalitet (berigelses-, volds- og sædelighedsforbrydelser) omfattes af straffeloven, medens en række moderne lovbrud (trafikforseelser, skatteforseelser og overtrædelser af miljølovgivning) falder ind under særlovgivningning. I den sammenhæng er det undertiden blevet hævdet, at en straffebestemmelse betragtes med større alvor, når den kommer ind i straffeloven, end når den »bare« står i vedkommende speciallov. Men efter forfatterens opfattelse er der ingen særlig grund til at tro, at det lovtekniske spørgsmål om, hvor en straffebestemmelse er placeret, har nogen nævneværdig betydning for almenhedens syn på overtrædelserne: »Det som først og fremst har betydning, er, hvor effektiv og streng håndhævelsen er. Det ville f. eks. neppe betyde noe større for respekten for promillebestemmelserne om de ble overført fra vegtrafikkloven til straffeloven.« Nu er de altså foreløbig kommet ind som emne i en dogmatisk fremstilling af den specielle strafferet.

Arbejdsdelingen mellem forfatterne er i øvrigt den, at Anders Bratholm har skrevet om ærekrænkelser og om promillekørsel (der også omfatter det, der i den danske færdselslov betegnes som spirituskørsel) og efterfølgende alkoholnyttelse. Johs. Andenæs har skrevet det øvrige.

Den sidstnævnte forfatter behandler bl. a. det i alle nordiske lande aktuelle spørgsmål om forældres revselsesret over for deres børn. I Norge er forholdet det, at en lov fra 1891 udtrykkeligt fastslog, at til fremme af opdragelsens øjemed var forældre og andre, som står i forældres sted, berettigede til at anvende »mådeholden legemlig revselse« af børn, som stod under deres myndighed; den lov blev ophævet i 1972. Men efter forfatterens opfattelse kan det næppe antages, at enhver brug af legemlig afstraffelse dermed er gjort strafbar. Forældrenes revselsesret er fra gammel tid blevet betragtet som en selvfølgelig del af forældremyndigheden. Ophævelsen af 1891-loven medfører ikke med nødvendighed, at forældrenes traditionelle revselsesret er bortfaldet. Det ville efter forfatterens opfattelse virke stødende, hvis der blev rejst straffesag mod samvittighedsfulde forældre, som ud fra deres opfattelse af, hvad opdragelsen kræver, har gjort en begrænset (»mådehol-

den«) brug af legemlig revselse. Forarbejderne til loven af 1972 giver et noget forvirret billede, men visse udtalelser trækker dog i retning af, at ikke al fysisk afstraffelse er gjort strafbar. Lovændringen i 1972 har størst betydning som et signal fra lovgiveren om, at fysisk vold ikke er noget egnet opdragelsesmiddel. Lovgiverne tog sigte på, at loven skulle være holdningsskabende. Opfattelsen af, hvad der er en forsvarlig brug af legemlig afstraffelse har ændret sig siden den tid, da en flittig brug af riset nærmest blev betragtet som en pligt for samvittighedsfulde forældre. Men forfatteren må dog nøjes med at drage den konklusion, at det i dag er vanskeligt at sige, hvor grænsen går mellem lovlig og ulovlig vold mod børn fra forældres side.

Anders Bratholms afsnit om ærekrænkelser er af betydeligt større omfang, end det er sædvanligt i fremstillinger af strafferettens specielle dele; det sluger 114 af bogens 320 sider, altså mere end en tredjedel. Men det skal straks understreges, at afsnittet ikke indeholder ét overflødig ord, og at det udgør en overordentlig vel-skrevet og interessant »bog i bogen«.

Forfatteren peger indledningsvis på, at princippet om ytringsfrihed har fået større praktisk betydning med de udvidede muligheder for at bruge den. Udviklingen af demokratiet med bl. a. øget medbestemmelsesret på mange områder har givet langt flere end tidligere anledning til at udtale sig. Samtidig når mange ytringer længere ud end før. Dags- og ugepressen har set under ét i lang tid haft en voksende udbredelse, og nye massemedier er kommet til. Men samtidig med, at ytringsfriheden har fået større praktisk betydning, er også mulighederne for at misbruge den blevet større. Og ofrene rammes let stærkere end før, fordi en krænkelse får en større udbredelse, eller fordi der lettere bliver lagt lagt mærke til den på grund af stærkere typografiske virkemidler o. l.

Selv om misbrug af ytringsfriheden er et problem, finder forfatteren grund til at minde om, at ytringsfriheden er et af de vigtigste demokratiske goder, og at et virkeligt demokrati næppe lader sig opretholde i det lange løb uden en udstrakt ytringsfrihed. Det er især vigtigt at værne om ytringsfriheden på det politiske og samfundskritiske område — det centrale område af den norske grundlovs § 100.

Dette er en præcis formulering af synspunkter, som præger debatten om ytringsfriheden og dens nødvendige grænser i alle de nordiske lande. De gældende regler følger det samme hovedmønster i både Norge, Sverige og Danmark og bygger på sondringen mellem krænkelse af æresfølelsen og krænkelse af omdømmet (i Danmark: krænkelse af den subjektive og af den objektive ære, i Sverige: förolämpning och förtal). En anden vigtig sondring går i norsk ret mellem *beskyldninger* og *forhånelser*, svarende til dansk rets sondring mellem *sigtelser* og *ringeagtstytringer*.

På samme måde som en sigtelse indeholder beskyldningen påstande om faktiske forhold, og disse påstande må enten være sande eller usande; de kan derfor være genstand for bevisførelse m. h. t. sandheden. Forhånelser benyttes derimod som betegnelse for ærekrænkelser, som har det til fælles, at de ikke formidler nogen påstand. De har med andre ord ikke den egenskab, at de er sande eller falske; de tjener alene det formål at udtrykke hån eller foragt over for en anden eller at latterliggøre en anden.

Men på et enkelt punkt er der ikke parallellitet mellem norsk og dansk ret. Efter de norske regler kan kun de ærekrænkelser, som har karakter af beskyldninger (sigtelser), straffes som krænkelse af omdømmet; derimod er både forhånelser (ringeagtsytringer) og beskyldninger straffbare som krænkelse af æresfølelsen. I Danmark må det antages, at såvel sigtelser som ringeagtsytringer kan indebære straffbare krænkelser af både den subjektive og den objektive ære.

På baggrund af det meget udførlige afsnit om ærekrænkelser kan det give anledning til undren, at der kun er ofret en meget sparsom plads på omtale af den norske straffelovs § 390 om krænkelse af privatlivets fred. Den strejfs en tre-fire steder i bogen, men den får ikke et selvstændigt afsnit. Da privatlivets fred stedse udsættes for en risiko på grund af fremkomsten af nyt teknisk apparatur («spionudstyr»), ville en mere udførlig redegørelse for paragraffens forarbejder og indhold og for de norske domstoles fortolkning af den utvivlsomt påkalde sig betydelig interesse.

Dette er kun en liden indvending. En omtale af »Spesiell strafferett« må i det store og hele holde sig til at fremhæve dens gode egenskaber: et højt sagligt niveau og en særdeles velskrevet fremstilling.

Knud Aage Frøbert, Danmarks Journalisthøjskole, Århus

Hans Göppinger (med medarbejdere Michael Bock, Jörg-Martin Jehle och Werner Maschke): Der Täter in seinen sozialen Bezügen. Ergebnisse aus der Tübinger Jungtäter-Vergleichsuntersuchung. Springer Verlag, Berlin-Heidelberg-New York-Tokyo, 1983, 258 s.

Detta är ett mycket välgjort och mycket viktigt arbete. Frågor och någon gång invändningar i det följande bör ses mot den bakgrunden.

Arbetet utgår från individer och behandlar dessas vardagliga relationer till samhället omkring dem. Det är retrospektivt. Huvudpersoner var 200 slumpmässigt utvalda män mellan 20 och 30 år gamla, som ådömts minst 6 månaders fängelse. De i åldersgruppen som ådömts ungdomsstraff eller tukthus var inte med. Huvudpersonerna hade sålunda bedömts som relativt allvarliga kriminella men inte begått mycket svåra brott. Jämförelsegruppen utgjordes av lika många, väsentligen jämnåriga män från samma geografiska område som huvudpersonerna. De som föll bort i den fortsatta undersökningen (12 kriminella, 24 jämförelsepersoner) ersattes med nya, som utvalts enligt samma principer som de ursprungliga.

Varje person undersöktes genom upprepade, strukturerade samtal, så att för var och en erhöles en detaljerad och väl systematiserad levnadshistoria, genom psykiatriska och psykologiska intervjuer och genom psykologiska test; EEG och en del andra laboratorieundersökningar gjordes. Socialt aktmaterial och registerinformation genomgicks, uppgifter inhämtades från personer i vederbörandes omgivning och i flertalet fall undersöktes hemmiljön direkt. Vederbörande medverkade givetvis frivilligt och gav tillstånd till allt uppgiftsinhämtande.

Mängden insamlad information förefaller närmast enorm. I den statistiska analysen ställs fynden i den kriminella gruppen mot motsvarande i jämförelse-

gruppen, variabel för variabel. Förf. arbetar sig igenom uppväxtförhållandena (strukturella och funktionella), uppväxtmiljöer, militärtjänst, egna bostadsförhållanden, skolgång, yrkesutbildning, arbete, fritidsförhållanden, relationer till ursprungsfamiljen, vänner och bekanta, sexuella kontakter och den egna familjen, psykisk hälsa och psykiskt tillstånd samt testresultat (även projektiva metoder användes). Först därefter redovisas kriminaliteten (övervägande egendoms- och förmögenhetsbrott), tidigare och aktuell, och omständigheter kring den, debutålder, tidigare sanktioner, relation till offren. I jämförelsegruppen var 23,5 % registrerade för kriminalitet, må vara mestadels endast trafikbrott. Uppgifter om »dold« kriminalitet finns också.

Tabellmaterialet är genomgående så presenterat, att den som önskar kan gruppera om eller räkna på annat sätt. I flera avseenden förelåg skillnader mellan de i den kriminella gruppen, som debuterat före och de som debuterat efter 18 års ålder; tidig- och sendebutanter redovisas för den skull både var för sig och tillsammans. Om en erhållen skillnad kunde tänkas sammanhänga med vederbörandes sociala nivå har ny jämförelse gjorts med konstanthållande av nivån.

Efter den statistiska redovisningen, där också en del »syndrom« beskrivs, följer övergripande jämförelser: en »idealtypisk« jämförelse, en tvärsnittsjämförelse och en längssnittsjämförelse med redovisning av »tvillingar« och typfall. Fall, som inte betett sig som väntat, redovisas särskilt.

Undersökningsmaterialet insamlades redan vid mitten av 60-talet. Det har gett upphov till publikationer tidigare och hänvisas ofta till i förf:s kriminologilärobok, som under tiden hunnit komma ut i flera upplagor. Det framgår, att ett stort arbete lagts ned på att komplettera information, som trots allt blivit ofullständig, och att väga och värdera information kvalitativt. Den enorma datamängden måste också ha varit mödosam att strukturera även för en ganska konventionell analys. Det hade ändå varit roligt att veta om dröjsmålet med publikationen enbart förklaras av detta.

Det finns p g a materialets ålder knappast några narkotikamissbrukare i grupperna. Skulle resultaten i stort ha blivit annorlunda, om undersökningen gjorts idag? Kanske inte, men narkotikamissbruk skulle ha inneburit ytterligare en komplikation. Jag saknar en samlad analys av alkoholmissbrukets betydelse. Jag saknar också uppgifter om somatisk sjuklighet och om olycksfallsbenägenhet: jag tror mig veta, att man nog inte skulle ha hittat så mycket i denna första fas men att man kommer att göra det, om arbetet följs upp; jag hoppas att det går att komplettera undersökningen i detta avseende. Jag hade önskat en litet utförligare bortfallsanalys. Hade det varit bättre att inte ersätta »de bortfallna« med andra? Jag tror det men kan konstatera, att problemet i detta speciella fall var så kvantitativt litet, att resultaten inte väsentligt kan ha påverkats.

Om man snabbläser, kan man, kanske, frestas att tycka att arbetet är konventionellt och ger resultat man kunde vänta. Jag tyckte så korta stunder i början av läsningen men ändrade uppfattning när jag kommit igång, och kommen till slutet av boken ansåg jag det initiala preliminärömdömet djupt orättvist. Varför?

Arbetet innehåller så mycket mera än man brukar finna i detta slags undersök-

ningar. Det finns mycket nyanser redan i tabellerna, i texten ännu mer. Viktigt är, att förf. försiktigt börjar ta upp frågan om tidsfaktorns betydelse. Han är medveten om att det för att förstå en utveckling inte räcker att analysera ens upprepade tvärsnitt, vilket man ju hittills i bästa fall nöjt sig med. Han nöjer sig inte men ser inte heller någon omedelbar lösning på problemet och vågar framhålla det. Även i övrigt finns rikligt med genomtänkta överväganden, ifrågasättanden av kriminologiska teorier och etablerad undersökningsmetodik men också frågor om vad de egna resultaten står för. Så som den vågar ifrågasätta som arbetat oerhört hårt med ett oerhört mångfacetterat och motspänstigt material. Läsaren får djup respekt men också stimulans att själv tänka vidare.

Eva Johanson, Rättspsykiatriska kliniken i Umeå

NY LITTERATUR

- Alkohol- og narkotikamisbruget 1982.* Alkohol- og narkotikarådets skriftserie 1. København 1983. ISBN 87-88285-24-3. 43 s. (Indeholder en redegørelse til Folketinget. Det er første nummer i en ny skriftserie, som udsendes af Alkohol- og Narkotikarådet, Hovedvagtsgade 6, 4. sal, DK-1103 København K.)
- Fredrik Björkman: Farligt gods. Kommentarer till lagen och förordningen om transport av farligt gods.* Publica 108 s. Ca. 133 s.kr. ISBN 91-38-90386.
- NOU 1983:57 *Straffelovgivningen under omforming. Straffelovkommisjonens delutredning I.* Universitetsforlaget Oslo. 263 s. ISBN 82-00-70876-4. (Utredningen inneholder Straffelovkommisjonens hovedsynspunkter på strafferettslige reformspørsmål av mer generell art.)
- Mogens Beier, Jørn Holmann Hansen, Erik Riis & Uno Valbak: Systematisk oversigt over domme i kriminelle sager 1978—1982.* G. E. C. Gads forlag, København 1984. XVI + 360 s. ISBN 87-12-06101-8. 517,90 d.kr. (Vil blive anmeldt.)
- Hans Thornstedt: Rättsfallssamling i straffrätt.* 7. upp. Juristforlaget, Stockholm 1983. ISBN 91-7598-017-7. Ca. 680 s. Ca. 99 s.kr. (Till hjälp vid undervisningen och inläsningen.)
- Betænkning nr. 998 om tavshedspligt.* København 1984. ISBN 87-503-4852-3. 445 s. (Udvalget foreslår blandt andet nogle straffelovsændringer.)
- Kåre Bødal: 505 frigjengere.* Justisdepartementet Oslo 1983. Stencil. 42 s.
- Jon Stebergløkken: Fanger på frifot.* Justisdepartementet Oslo 1983. Stencil. 107 s. (En undersøkelse med hovedvekt på permisjoner fra fengsel.)
- Internationellt arbete mot narkotika.* Narkotikakommisjonen PM 1984:10. Stencil. 107 s.
- Insatser inom kriminalvården m. m.* Narkotikakommisjonen PM 1984:11. Stencil. 135 s.